

ВІДНОВЛЕННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ПІСЛЯ ВИЗВОЛЕННЯ ДОНБАСУ (1943-1944 рр.)

В.І. Ізюмов

АНОТАЦІЯ

Досліджуються процеси відбудови місцевих органів державної влади визволеного Донбасу, відновлення організаційної структури, кількісні показники депутатського складу Рад, їх постійно діючих комісій, квартальних і вуличних комітетів. Аналізуються проблеми та недоліки у роботі місцевих органів влади і характерні зміни у формах та методах їх діяльності.

Ключові слова: відновлення, місцеві органи влади, Ради, депутати, Донбас.

Сімдесят років минуло з того буремного і героїчного часу, коли було визволено Донеччину. Проте доленосні історичні події живуть в народній пам'яті і тривожать душі небайдужих людей. Тож наукове осмислення і неупереджене відтворення

історичного минулого є справою благородною і актуальною. Про це свідчить і громадська думка і незгасаюча зацікавленість науковців.

Історіографія питання, що досліджується, досить обсяжна, бо вона охоплює як загальноісторичну, так і юридичну літературу. Різні аспекти проблеми визволення Донбасу і відбудовчих процесів вивчали історики П. Добров, О. Єршов, О. Карпов, М. Коваль, І. Омеляненко, М. Хорошайлов, В. Король, Д. Титаренко, О. Бровар, М. Бистра, Т. Удалова та інші. Вчені-юристи досліджували ті часи у фокусі розвитку державності на локальному, зокрема, донецькому ґрунті. Не втратили наукового значення праці Ю. Кукушкіна, О. Лепьошкіна, В. Терлецького, О. Денисова, К. Шеремета, Г. Шахназарова, Л. Зайцева, В. Стецкевича.

Джерельний корпус проблеми включає в себе археографічні збірники, матеріали центральних і регіональних архівів, тогочасну періодику та спогади учасників історичних подій.

Ще до визволення тимчасово окупованих територій центральною владою були створені оперативні виконавчо-розпорядчі комітети для кожної області. Члени цих комітетів отримували необхідні повноваження, інструкції та програму конкретних першочергових дій, і разом з військами, що наступали, прибували на визволені території.

Після визволення у грудні 1942 року перших районів Ворошиловградської (Луганської) області, тут одразу почав діяти виконавчий комітет обласної Ради, який створила оперативна група. В свою чергу, обласний виконком негайно комплектував оперативні групи для відновлення Рад у містах, районах і селах області. Для надання допомоги місцевим органам на початку 1943 року ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У спрямували у Донбас з резерву керівних кадрів, що знаходився у Саратові, 962 досвідчених радянських працівників [1].

Велике значення для прискорення процесу відновлення діяльності Рад Донбасу мали наради уряду Радянської України з обласними і районними радянськими активістами, що відбулися на початку лютого 1943 року в Біловодському і Міловському районах Ворошиловградської області. Цінні рекомендації і поради учасникам зібрань дали голова Президії Верховної Ради УРСР М. Гречуха, голова РНК УРСР Л. Корнієць, секретарі Ворошиловградського обкому О. Гаєвий, М. Якунін, П. Тульнов [2]. У лютому 1943 року було створено тимчасовий склад виконкому Ради Сталінської (Донецької) області, який очолив Федір Решетняк, а членами призначені О. Струєв, І. Годієнко, С. Ананченко та В. Щетинін [3]. У травні 1943 року для Сталінської області вже існував сформований резерв відповідальних радянських кадрів, що нараховував 1300 осіб [4].

Значну роль у відновленні Рад Донбасу відіграли політоргани фронтних частин Червоної Армії. Так, лише у серпні-вересні 1943 року політвідділи частин 4-го Українського фронту допомогли у відновленні місцевих органів влади більше ніж у 200 населених пунктах [5].

Повне визволення території Донбасу забезпечило негайне відновлення усіх ланок місцевих Рад. Вже до кінця жовтня 1943 року відновили роботу усі районні, міські і районні у містах, а також селищні та сільські виконавчі комітети Рад Сталінської і Ворошиловградської областей України [6]. У жовтні-листопаді 1943 р. виконкоми Ворошиловградської і Сталінської обласних Рад затвердили склади усіх виконкомів районних та міських Рад [7]. Члени відновлених виконкомів здійснювали ретельний облік депутатів, радянських працівників, сприяли налагодженню нормального функціонування апарату місцевих Рад. Однак відсутність значної частини, обраних у 1939 р. депутатів Рад і досвідчених апаратних кадрів, ускладнювало процес відбудови. Для прикладу, у 1944 р. з 87 депутатів Ворошиловградської обласної Ради працювало лише 42. А з 2271 депутата міських і районних Рад повернулися до роботи після

визволення усього 635. В Сталінській області з 108 депутатів облради в 1944 році працювали 53, а з 4649 депутатів районних і міських Рад – менше третини. В сільських і селищних Радах Донбасу з 12806 депутатів стала до роботи лише половина. У Ворошиловграді з 419 обраних у 1939 році депутатів приступили до роботи усього 60; в Сталіно – з 586 – 182, в Краматорську – з 220 – 51, у Маріуполі – з 386 – 93 [8]. Проте у 1945 році ситуація трохи покращилася: депутати 1939 р. скликання повернулися з Радянської Армії, з евакуації, з інших територій України і, наприклад, у Ворошиловградській області з 10198 депутатів усіх ланок стали виконувати свої повноваження 3698 осіб [9]. В Сталінській області з 14654 депутатів в 1945 році працювало вже 5519 [10].

Після закінчення терміну повноважень депутатів місцевих органів державної влади в роки Великої Вітчизняної війни нові вибори відкладалися, оскільки виборча компанія відволікала б сили і кошти, і не була б дійсно демократичною з-за відсутності значної частини виборців. Однак, якщо у роки війни таке відтермінування було виправданим, то тривале зволікання після війни вже являлося прямим порушенням представницької демократії і свідчило про тоталітарно-автократичний характер влади в державі, що, як і раніше називалася Союзом Радянських Соціалістичних Республік. До речі, вибори місцевих органів влади відбулися лише у 1950 році. Про це свідчила практика діяльності місцевих Рад у роки війни і післявоєнного періоду. Так, характерним стало видання Радами обов'язкових рішень з питань, які в мирний час регулювалися звичними актами. Умови війни вимагали звуження представництва, з'ясування думок, обговорення, опитування, критики. Натомість оперативність, командування, директивність, безапеляційність дійсно сприяли вирішенню поточних проблем в екстремальній ситуації. Але такі методи і стиль роботи представницьких органів влади стали типовими і для повоєнного часу. І навіть сьогодні в сучасній Україні місцеві Ради виконують допоміжні функції, а реальні кошти і повноваження мають чиновники державної адміністрації, яку призначає центральна влада. В столиці України – 4-мільйонному Києві, взагалі скасовані міські районні Ради, а Київська міська Рада не працює на протязі тривалого часу і великим європейським містом керує чиновник, якого кияни не обирали.

У роботі виконавчих комітетів Рад значно зріс рівень суб'єктивізму. Як правило, рішення виносилися робочою частиною виконкому, тобто головою та секретарем. Обставинами воєнного часу пояснювалось і те, що відновлені після визволення виконкоми були затвердженні на сесіях відповідних Рад значно пізніше, а до складу виконкомів кооптувалися члени, які не були депутатами Рад. Приміром, склад виконкому Ворошиловградської міськради, що був відновлений 15 лютого 1943 року, затверджений сесією міськради 20 лютого 1944 року [11]. З 7 членів Ворошиловградського міськвиконкому депутатами міської Ради, обраної у 1939 році, були лише троє [12].

Війна ускладнювала підготовку і проведення сесій Рад. Однак вже 22 грудня 1943 року в місті Сталіно відбулася перша після визволення сесія обласної Ради. На сесію прибуло 32 депутати або 29,6% від загального складу. Майже одночасно (21 грудня 1943 р.) була скликана і Рада Ворошиловградської області. На сесіях обговорювались питання відбудови господарства і культури зруйнованого Донбасу [13]. Характерними рисами, які відрізняли роботу сесій 1943-1944 років була присутність на них керівників підприємств, установ і організацій, партійного і радянського активу, підвищена активність депутатів, відсутність зайвої урочистості і парадності, звичних у мирний час.

Дуже ефективною була практика виїзних сесій Рад в колгоспах і на підприємствах. Однак сесії Рад проводилися нерегулярно [14]. Деякі Ради Донбасу, наприклад, в Єнакієвому, Красноармійську Сталінської області, в Олександрівському,

Краснодонському, Мостківському, Попаснянському та Успенському районах Ворошиловградської області у 1944 році не провели жодної сесії. Відмічались і факти нерегулярних засідань виконкомів, постійні порушення планів роботи, або ж взагалі їхня відсутність. У багатьох сільських і селищних Радах погано велася документація, були відсутні журнали обліку скарг та заяв трудящих. Дуже високою була і плінність кадрів [15].

Одним з найважливіших завдань у роботі Рад Донбасу було налагодження діяльності постійно діючих комісій. Вони, як робочі органи Рад були ефективною формою залучення депутатів і радянського активу до повсякденного управління державними справами. Постійно діючі комісії створювалися Радами і були підконтрольні Раді, яка їх створила, а не виконавчому комітетові. Але в роки війни саме виконкоми контролювали і спрямовували діяльність постійних комісій.

Вже у 1944 році постійно діючі комісії працювали при всіх Радах Донбасу. Паралельно створювалися також квартальні і вуличні комітети. Так, в 1944 році в Сталінській області активно працювало 238 постійних комісій та 790 квартальних і вуличних комітетів з активом понад 10 тисяч осіб [16]. У міських і районних Радах Ворошиловградської області в 1944 році розгорнули роботу 104 постійні комісії та 504 квартальні комітети. До 1945 року у міських і районних Радах Донбасу діяло 342 постійні комісії та 1294 квартальних і вуличних комітети. А в сільських і селищних Радах Донбасу працювали 4335 комісій з 10700 членами [17]. Правда, в деяких містах, як наприклад, у Артемівську, Горлівці, Чистяковому відмічалася негативна практика перетворення цих комітетів з суспільно-політичних організацій трудящих у адміністративні органи, шляхом привласнення функцій, які виходили за межі їх компетенції. Вони, наприклад, займалися ущільненням житла, збиранням платні за користування міським водогоном, доправленням адресатам повідомлень фінансових органів, тощо.

Таким чином, структурно-організаційне відновлення Рад Донбасу, яке почалося одразу ж після тимчасової німецько-фашистської окупації, завершилося у 1944 році. Завдяки організаційним зусиллям центральної влади, патріотичному піднесенню трудящих мас, активності народних обранців, вже через рік після повного визволення Донбасу, відновили і в основному нормалізували роботу 1020 Рад усіх рівнів, в яких працювало 9156 депутатів. Велику роботу в цьому процесі виконали оперативні групи і політоргани фронтових частин Червоної Армії. Не зважаючи на значне скорочення депутатського складу, Ради Донбасу мобілізували актив і організували діяльність 4677 постійних комісій з 11650 членами [18].

Швидко відновлення діяльності місцевих органів влади прискорювало процес нормалізації умов праці і побуту населення Донбасу, а також сприяло успішному виконанню завдань з надання допомоги фронту та відбудови економіки і культури.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрены процессы восстановления местных органов государственной власти в Донбассе, особенности организационной структуры, ее количественные показатели, освещены характерные изменения в формах и методах деятельности Советов.

Ключевые слова: восстановление, местные органы власти, Советы, депутаты, Донбасс.

SUMMARY

The article is devoted to the study of reconstruction process in Donbass during the 2nd World War. In the focus of attention is local authority power, its structure and effectiveness.

Keywords: recovery, local authorities, soviet, deputy, Donbass.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945: Документы и материалы. – В 3-х т. – 2-е изд., доп. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 368.
2. Ворошиловградская правда, 1943, 6 февраля.
3. Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 143.
4. Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 30.
5. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. – Т. 2. – С. 103, 135.
6. Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 34; Держ. архів Луганської обл. – Ф. 1779. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 1.
7. Держ. архів Луганської обл. – Ф. 1779. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 1; спр. 11. – Арк. 133, 152-154; 175-177; спр. 22. – Арк. 50; Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 11, 41-42, 57, 188, 224, 238-239; Ф. 3579. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.
8. Держ. архів Луганської обл. – Ф. 693. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 3; Державний архів Донец. обл. – Ф. 279. – Оп. 3. – Спр. 12. – Арк. 1; Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 130; Ф. 1266. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 1; Ф-2756. – Оп. 1. – Спр. 3 (а). – Арк. 1.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 3041. – Арк. 64.
10. Социалистический Донбасс. – 1945. – 4 ноября.
11. Держ. архів Луганської обл. – Ф. 693. – Оп. 3. – Спр. 8. – Арк. 1.
12. Держ. архів Луганської обл. – Ф. 693. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 3.
13. Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 2-3; Держ. архів Луганської обл. – Ф. 1779. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 2.
14. Ворошиловградская правда. – 1943. – 24 декабря; Держ. архів Луганської обл. – Ф. 2756. – Оп. 1. – Спр. 3(а). – Арк. 25.
15. Держ. архів Луганської обл. – Ф. 1779. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 284; Державний архів Донец. обл. – Ф. 3579. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 17; Ф. 6061. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20-21; Ф. 2794. – Оп. 6. – Спр. 1. – Арк. 7.
16. Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 20-22; Ф. 2756. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 4, 66; Ф. 6061. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 20.
17. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 3041. – Арк. 45.
18. Державний архів Донец. обл. – Ф. 2794. – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 144; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 3041. – Арк. 45-54.